

نقش و جایگاه امنیت در نظریه‌های زیست‌پذیری شهری

علی اکبر آقاییاری^۱ و ایران غازی^۲ و امیر محمودزاده^۳ و محمدمهدی رشیدی^۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۰۱

چکیده: شهر یک اثر هنری بزرگ است که آفرینندگانی به وسعت خود و به تعداد جمعیتش دارد. هدف غایی یک شهر ایجاد محیطی دلنشین و راحت برای مردمی است که در آن زندگی می‌کنند. مطلوبیت عرصه فضاهای شهری، امروزه از جمله بحران‌های فراروی جهان به سرعت شهری شده است. زیست‌پذیرین شهرهای جهان، رتبه‌بندی شهرهای جهان بر اساس استانداردهای تعریف شده‌ای از کیفیت زندگی است. گزارش‌های سازمان‌های جهانی برای رده‌بندی شهرها بر مبنای امتیازبندی در شاخص‌های مختلفی در نظر گرفته شده و سپس فهرست زیست‌پذیرترین شهرهای جهان هر ساله ارائه می‌گردد. یکی از مهمترین شاخص‌ها در زمینه زیست‌پذیری شهرهای جهان، شاخص امنیت است. بر این اساس، مقاله حاضر به دنبال ردیابی نقش و اهمیت شاخص امنیت در رتبه‌بندی زیست‌پذیرترین شهرهای جهان است. لذا مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و مطالعه رتبه‌بندی‌های گوناگونی که در این زمینه وجود دارد، به بررسی اهمیت شاخص امنیت در این زمینه می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، امنیت رکن اساسی و عامل مهم زیست‌پذیری در شهرهای جهان به شمار آمده و در همه رتبه‌بندی‌ها و نظریه‌های مختلف، جایگاه مهمی دارد.

واژگان اصلی: شهر، امنیت، زیست‌پذیری شهری و توسعه پایدار شهری.

۱. دانش‌آموخته دکتری آینده‌پژوهی، پژوهشگاه شاخص‌پژوه، اصفهان، ایران. (نویسنده مسئول)

Aghayari110@yahoo.com

۲. استاد جغرافیای دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

۳. دانش‌آموخته مهندسی عمران زلزله، دانشگاه دهلی‌نو، دهلی‌نو، هند.

۴. دانش‌آموخته دکتری مدیریت آموزشی از دانشگاه تهران و استادیار مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی، تهران، ایران.

مقدمه

شهرها، مفاهیم بسیار اساسی نظیر شهرنشینی، شهروندی، تمدن، سیاست و دموکراسی را آفریده‌اند و باید مکان مناسبی برای زندگی انسانی، همراه با طبیعت، اعتلا، دوام و بقای نسل‌های آینده، همبستگی جمعی، پیوند اجتماعی و اعتلای فرهنگی باشند. با این وجود هم‌اکنون برای بسیاری از افراد، شهرها با آلودگی، تخریب محیط، بی‌نظمی، آشوب، خشونت و گسست اجتماعی مترادف شده‌اند. از زمان تحقق مدرنیته، بیماری‌های مزمن و شدید شهری در کالبد اجتماعی آن، از جمله ناامنی، انواع آلودگی‌ها، تراکم‌ها و تمرکزها، زاغه‌ها و مناطق فقیرنشین، اعتماد مردم را از شهرها برای ایجاد محیط و کالبدی مناسب برای یک زندگی شهری و انسانی سلب کرده‌اند. با این چالش‌های جدی، تعدادی از شهرها ناامن، تخریب و یا قسمتی از آن‌ها فرسوده و غیرقابل زیست برای زندگی شده است.

ارتقای زیست‌پذیری شهر به مثابه یک آرمان مشروع، در صدر بسیاری از استراتژی‌های امنیتی، اسناد توسعه‌ای و شهرسازی به چشم می‌خورد. چنانکه در سالیان اخیر به موازات مطرح شدن نظریه توسعه پایدار، این رویکرد به عنوان یک موضوع مهم علمی در کلیه جوامع علمی مطرح بوده و بخش وسیعی از ادبیات برنامه‌ریزی شهری را نیز به خود اختصاص داده است. از سویی در شرایط رقابت جهانی شهرها برای کسب سهم بیشتر از سرمایه‌ها و استعدادها، زیست‌پذیری مکان‌های شهری به عنوان ابزار و هدفی مؤثر در جهت تحقق امنیت پایدار و چشم‌انداز مطلوب شهرها مطرح گردیده است. این مسئله برای کشورهای در حال توسعه به دلیل نیاز حیاتی به امنیت، زیست‌پذیری شهری و سرمایه‌ی مالی و فنی، یک فضای رقابتی را بین این کشورها ایجاد کرده است. به گونه‌ای که برای ورود به این فرایند و ایفای نقش در آن مناطق شهری را به عنوان مقر اصلی ورود به این عرصه قرار داده‌اند.

یکی از پدیده‌های نوین شهرنشینی قرن بیستم، گسترش شهرنشینی و افزایش مشکلات زندگی شهری است. روند گسترش شهرنشینی، گاه پیامدهای بسیار منفی برای ساکنان به همراه داشته است. تهدید محیط‌زیست، افزایش فقر شهری و اسکان‌های غیررسمی در حاشیه شهرها، کمبود زیرساخت‌ها و خدمات شهری مانند آب و مسکن، آلودگی، نابرابری اقتصادی و اجتماعی، مشکلات روانی و به‌ویژه ناامنی، مسایل امروز شهرنشینی در همه کشورهای جهان، به‌ویژه کشورهای در حال توسعه است که کیفیت زندگی و به تبع آن زیست‌پذیری در شهر را به شدت

کاهش داده است. در دهه‌های اخیر به موازات پارادایم‌های توسعه پایدار و توسعه پایدار شهری، ایده ارتقای کیفیت زندگی که خود موجبات زیست‌پذیر بودن شهرها را فراهم می‌سازد، جای خود را در ادبیات برنامه‌ریزی شهری باز کرده است. زیست‌پذیری شهری طی دهه‌های اخیر کم‌کم به الگوواره‌ای نوین و مسلط در ادبیات نظری و علمی رایج در باب توسعه و برنامه‌ریزی شهری تبدیل شده است. این معنا اگرچه ناظر به برداشت‌ها و تفسیرهای گوناگون است، اما در مجموع بر پایداری زیست شهری و استمرار توسعه برای همگان و نسل‌های آینده، طی زمان و بر همه جانبه‌های پیچیده اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، زیست‌محیطی و امنیتی شهر تأکید دارد (رهنمایی و پورموسوی، ۱۳۸۵: ۱۷۸).

مطالعات نشان می‌دهد که از یک سو ضرورت پرداختن به زیست‌پذیری شهری در ارتباط با وظایف جدید برنامه‌ریزی در پاسخ‌دهی به نیازهای جامعه پس از صنعتی شدن که در جستجوی امکانات و کیفیت زندگی است به شدت افزایش یافته و از سوی دیگر زیست‌پذیری به جهت تهدیدهای پیش روی زندگی شهری امروز نیز اهمیتی دو چندان یافته است. مطرح شدن رویکرد و نظریه توسعه پایدار به جای دیدگاه‌های کلان اقتصادی و خرد کالبدی و موضوعات کیفیت زندگی و شهر زیست‌پذیر مورد توجه جدی قرار گرفته‌اند. از این رو پرداختن به تئوری‌های جدید شهر که هریک با هدف حل مشکلات شهری، بهبود وضعیت کیفی و کمی زندگی شهروندان در شهرها، کیفیت محیط شهر، امنیت شهر، مدیریت شهر، پیشبرد شهر به سوی مطلوب‌تر شدن و... مطرح شده‌اند، پیش از پیش مهم است. براین اساس زیست‌پذیری یکی از مباحث و تئوری‌های اخیر در برنامه‌ریزی شهری است که مانند دیگر تئوری‌های نوین مثل شهر توانا، شهر خلاق، شهر پایدار، شهر تاب‌آور و... ما را به سوی شهری مطلوب‌تر برای زندگی و توسعه شهری پایدار رهنمون می‌سازد (بندرآباد، ۱۳۹۳: ۱۰). لذا این پژوهش در فقدان مطالعات در زمینه نقش و جایگاه امنیت در نظریه‌های زیست‌پذیری، اهمیت داشته و با این پرسش که جایگاه امنیت در نظریه‌های زیست‌پذیری شهری تا چه اندازه است، به نگارش مقاله می‌پردازد. زیست‌پذیری شهری، نگاهی تازه به شهر دارد و در کشورهای مختلف دنیا روزبه‌روز کاربردی‌تر و پراهمیت‌تر شده و روش‌های مطالعه آن مورد بررسی قرار می‌گیرند. استفاده از روش‌های متناسب با امنیت شهری به منظور دستیابی به زیست‌پذیری شهری، اقداماتی برای کنترل و هدایت برنامه‌ریزی شده برای رسیدن به شهرزیست‌پذیر است. شهر زیست‌پذیر شاخص‌های فراوانی داشته و یکی از مهمترین این شاخص‌ها امنیت است.

چارچوب نظری

شهر بخشی از یک کشور و جزیره‌ای درون آن است. شهرها با توجه به مراکز تجاری، حومه‌های ثروتمند، محله‌های فقیرنشین، حلی‌آبادها و محله‌های ممنوعه‌شان، دارای جغرافیای سیاسی مخصوص به خود هستند (مویر، ۱۳۷۹: ۲۳۹). شهرها باید به صورت کارآمد و مؤثری مطالعه و اداره شوند تا محلی مساعد برای ارتقای یک محیط پایدار را فراهم سازند (Jusoh and Rashid, 2008: 443). شهرنشینی سهم فزاینده جمعیت ساکن در مناطق شهری است (Bodo, 2019: 32). شهرنشینی در مناطق مختلف جهان، حاصل کش‌های پیچیده عناصر اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی، فناوری، صنعتی شدن، جغرافیایی و فرهنگی جهانی و محلی است (بردی آنامرادنژاد، ۱۳۹۵: ۹۴).

شهر زیست‌پذیر^۱ در واقع آمیزه‌ای است از انسان‌هایی پاک و خوب؛ وجود آنچه که برای خوب زیستن لازم است، از نهادها، سازمان‌ها، خدمات کافی، قوانین مناسب و شرایط مطلوب گرفته تا امکانات و تجهیزات و تسهیلات مختلف. بنابراین رویای رسیدن به چنین جامعه‌ای از گذشته تاکنون، اندیشمندان، شاعران، نویسندگان و متفکران زیادی را واداشته تا در جست‌وجوی آرمانشهر و راه‌های رسیدن به چنین جامعه‌ای به کندوکاو بپردازند (دهاقانی، ۱۳۷۳: ۲۸). مطالعات اولیه در مورد کیفیت زیست به شکل امروزی ابتدا در کشورهای غربی صورت گرفته (مارانز، ۲۰۰۳: ۲۸). زمانی که شرایط نامناسب زندگی و مسکن غیربهداشتی به دلیل رشد شهرنشینی و صنعتی شدن ایجاد شد (Crowe, 2000: 2). جایگاه اولیه شکل‌گیری مطالعات زیست‌پذیری، مؤسسه تکنولوژی ماساچوست و پس از آن دانشگاه کالیفرنیا در برکلی بود که هر دو برای مدت‌های طولانی از مراکز مهم تمرکز بر مطالعات زیست‌پذیری به شمار می‌آمدند (lynch, 1961: 36).

زیست‌پذیری^۲ به معنی کیفیت زندگی، استانداردهای زندگی یا خوشبختی عمومی جمعیتی است که در یک مکان مثل شهر زندگی می‌کنند (Okulicz, 2012: 2). ایده زیست‌پذیری پلی میان بسیاری از مفاهیم بوده و اشاره به مکان‌های ویژه که با هم کنش و واکنش داشته و رضایت‌مندی شهروندان با رسیدن به نیازهای فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی آنها، تقویت خوشبختی و سلامتی آنها و حفاظت از منابع طبیعی و عملکرد اکوسیستم از سطوح محلی تا سطوح جهانی را تضمین می‌کند (Stein, 2002: 25). زیست‌پذیری یک مبحث چند جانبه

1 livable city
2 Livability

است که در آن شرایط زیست‌پذیری برای ساکنان شهرهای میانه اندام امکان دارد کاملاً مفهومی متفاوت از الزامات شهرهای ضعیف داشته باشد (Hankins, 2009: 49). برای نمونه در ایالات متحده، زیست‌پذیری اشاره به کیفیت زندگی و خوشبختی دارد، در حالی که در اوکراین زیست‌پذیری تنها بر روی محیط محلی مانند پاکیزگی، امنیت و سبز بودن تمرکز می‌کند (Lyndhurst, 2010: 18). با ایجاد شهر زیست‌پذیر، فضای شهری تنها یک مکان تصنعی نخواهد بود، بلکه مأمن ساکنانی است که به شغل محل سکونت، فرهنگ و زیست خود مباحثات می‌کنند (Douglass, 2004: 41). شهر زیست‌پذیر، شهر دوستدار شهروند و پرجنب‌وجوش است، مکانی که جامعه از رفتار دوستانه و دلپذیر هم حتی در جوامع چند قومی، مسکن ارزان، سلامتی و امنیت با دسترسی به همه امکانات لذت می‌برند و حس تعلق به شهر در آن‌ها پررنگ‌تر است (Abdulaziz et al, 2007: 105).

واژه شهرهای زیست‌پذیر برای اولین بار در سال ۱۹۷۰ میلادی توسط سازمان ملی هنرها به منظور دستیابی به ایده‌های برنامه‌ریزی شهری مدنظر آنان و به دنبال آن توسط سایر مراکز و سازمان‌های تحقیقاتی نظیر سازمان حفاظت محیطی که مطالعات گسترده‌ای درباره زیست‌پذیرترین شهرهای آمریکا انجام داد، به کار گرفته شد. بعدها، مراکز و سازمان‌های تحقیقاتی دیگر، این واژه را به کار گرفتند که امروزه با گسترش مشکلات جوامع انسانی و تشدید روزافزون آن‌ها و افت کیفیت و شاخص‌های زندگی ساکنان مکان‌های مختلف، بسیار قوت گرفته است؛ به نحوی که بیشتر طراحان، برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیرندگان شهری به آن توجه و تأکید دارند. زیست‌پذیری شهرهای جهان^۱، رتبه‌بندی شهرهای جهان بر اساس استانداردهای تعریف شده‌ای از کیفیت زندگی است. گزارش‌های سازمان‌های جهانی برای رده‌بندی شهرها بر مبنای امتیازبندی در شاخص‌های مختلفی در نظر گرفته شده و سپس فهرست زیست‌پذیرترین شهرهای جهان ارائه می‌گردد. نهادهای مختلف همچون نشریه مونوکل^۲، واحد اطلاعات اقتصادی در ایالات متحده آمریکا^۳، دویچه بانک^۴ و موسسه منابع انسانی مرسر^۵ در آمریکا، هر ساله فهرست‌های خود را ارائه می‌دهند. رده‌بندی شهرهای جهان بر مبنای مقایسه و امتیازبندی شاخص‌های متعددی همچون

- 1 Most livable cities
- 2 Monocle's Quality of Life Survey
- 3 The EIU's Global Live ability Ranking
- 4 Deutsche Bank Live Ability Survey
- 5 Mercer Human Resource Consulting

آموزش، حمل و نقل، تأمین اجتماعی، درآمد سرانه، سلامت و درمان، آب و هوا، اوقات فراغت، توانایی خرید و... است. امنیت، یکی از مهمترین و اساسی ترین شاخص‌هایی است که در انتخاب شهرهای زیست‌پذیر انتخاب و لحاظ می‌شود. دستیابی به زیست‌پذیری شهری، امری زمان‌بر و حاصل مدیریت بهینه شهرها در طول زمان است.

یافته‌های پژوهش

اکنون این وجه از پژوهش مدنظر است که اصولاً چه مؤلفه‌هایی شهر را زیست‌پذیر می‌سازند. در کتب و متون مختلف معیارها و شاخصه‌هایی برای زیست‌پذیری شهری آورده شده است. بنابراین در راستای بررسی زیست‌پذیری و سنجش فضاهای شهری، معیارها و شاخصه‌های فراوانی زاده می‌شود. برخی از آن دیدگاه‌ها و نظریات در جدول شماره ۱ نشان داده شده است. این جدول بر اساس رجوع به منابع گوناگون و صاحب‌نظران و مؤسسات سنجش رتبه زیست‌پذیری شهرها تنظیم شده است. هر یک از این شاخص‌ها، البته زیرمجموعه‌های فرعی فراوانی دارند. برای نمونه مؤسسه مرسر، ۱۰ طبقه‌بندی را در زیست‌پذیری شهرها ملاک قرار می‌دهد، اما این شاخص‌ها ۳۹ زیرمجموعه را نیز در بر می‌گیرد. آژانس برنامه‌ریزی کلانشهر شیکاگو (CMAP)، جوامع زیست‌پذیر را جوامع سالم، ایمن و پیاده‌مدار معرفی می‌کند (CAMP, 2009: 37).

طبق جدول شماره ۱، ۲۲ شاخص، از شاخص‌های مهم و تأثیرگذاری که در بسیاری از محاسبات و تحلیل‌های مربوط به زیست‌پذیری شهری از دیدگاه نظریه‌پردازان و مؤسسات تخصصی لحاظ می‌شوند، عبارت‌اند از: (۱) تفریح و فراغت؛ (۲) دسترسی پلیس؛ (۳) پاکیزگی محیط؛ (۴) فضای سبز؛ (۵) بهداشت و سلامت؛ (۶) مسکن مناسب؛ (۷) دسترسی به نیازها؛ (۸) هوای پاک؛ (۹) کیفیت آموزش؛ (۱۰) امنیت؛ (۱۱) حمل و نقل متنوع؛ (۱۲) زیرساخت مناسب؛ (۱۳) غذای مناسب؛ (۱۴) کاربری مختلط؛ (۱۵) فضای عمومی؛ (۱۶) پیاده‌محوری؛ (۱۷) اعتماد؛ (۱۸) اشتغال؛ (۱۹) مشارکت؛ (۲۰) تعامل اجتماعی؛ (۲۱) هویت و حس تعلق و (۲۲) روابط همسایگی. همانگونه که در جدول شماره ۱ آمده است، شاخص امنیتی بیشترین تکرار را در میان همه شاخص‌های ۲۲گانه دارد و مهمترین شاخص در میان شاخص‌های زیست‌پذیری شهرها به شمار می‌آید. به عبارت دیگر می‌توان گفت بنیان زیست‌پذیری بر امنیت و امنیت زیرساخت و بستر زیست‌پذیری شهرها و کلانشهرها به شمار آمده و بدون امنیت و یا با امنیت حداقلی، زیست‌پذیری به حداقل خواهد رسید و در رتبه‌بندی‌های صورت گرفته، شهر جایگاهی نخواهد داشت.

جدول شماره ۱: شاخص‌های مؤثر در زیست‌پذیری شهری از دیدگاه نظریه‌پردازان مختلف

شاخص‌های مؤثر در زیست‌پذیری شهری	نظریه‌پردازان																
	دومل (۱۹۸۴)	لیسبر و سنجور (۲۰۰۵)	تاروسک (۱۹۹۹)	تاریخ (۲۰۰۳)	ساروت ورت (۲۰۰۳)	لرلی و همکاران (۲۰۱۰)	دالدا ایبارو (۱۹۸۱)	طرح ونگورو (۲۰۰۵)	ویگر (۲۰۰۱)	لیمن (۲۰۰۴)	پندر لید (۱۹۹۳)	ساروت و ساروتی (۱۹۷۱)	الوروست (۲۰۰۵)	شرکتی برای شهرها (۲۰۰۰)	جراستانی (۱۹۹۲)	میسر (۲۰۰۷)	صالح
تفریح و فراغت				*		*				*		*					۶
دسترس پلیس					*		*	*							*		۵
بایئوژنی محیط	*			*	*	*	*				*	*					۸
فضای سبز	*	*			*	*	*			*				*			۸
بهداشت و سلامت	*					*				*	*	*	*		*	*	۷
سکن مناسب	*			*		*		*		*	*	*	*	*	*	*	۷
دسترس به نیازها					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۸
هوای پاک	*			*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۳
کیفیت آموزش				*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۸
انیت			*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۱۳
حمل و نقل متنوع		*			*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۵
زیرساخت مناسب					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۶
غذای مناسب		*			*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۴
کاربری محتلف	*				*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۳
فضای عمومی				*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۶
بیاده محوری				*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۴
اعتماد	*				*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۵
اشتغال	*			*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۶
سازگت		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۶
تعامل اجتماعی	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۷
هویت و حس تعلق	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۶
روابط همایگی	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۵
تعداد شاخص	۱۰	۵	۹	۹	۹	۱۱	۵	۷	۹	۱۰	۹	۱۲	۶	۷	۱۰	۸	

زیست‌پذیری به سه بُعد وابسته به هم تقسیم می‌شود: اقتصاد، اجتماع و محیط‌زیست. اقتصاد تأمین‌کننده مشاغل و درآمد بوده و برای سلامتی مردم حیاتی است (تأمین خوراک، پوشاک و مسکن)؛ همین‌گونه برای تأمین نیازهای سطوح بالاتر مانند آموزش، بهداشت و تفریحات، اقتصاد اساس است. همزمان، باید استفاده اقتصاد از منابع موجود در محیط‌زیست به نحوی باشد که اطمینان از وجود منابع کافی برای نسل‌های حال و آینده وجود داشته باشد. اما بهزیستی اجتماعی وابسته به عدالت است: توزیع اجتماعی و فضایی منابع اقتصادی و زیست محیطی به نفع عادلانه، همچنین سیستم‌های حکومتی که همه شهروندان را محسوب می‌نماید. آزادی فردی و فرصت‌های

برابر از اجزای مهم تشکیل دهنده بهزیستی اجتماعی هستند. محیطزیست، زیرساختی است که تأمین کننده منابع طبیعی، ظرفیت دفع زباله و ارتباط بین انسان و محیط طبیعی است. اگر کارکرد هر یک از این سه با اختلال مواجه گردد، سکونتگاه‌های انسانی می‌توانند به سرعت دچار اضمحلال و ناامنی شده و در نتیجه کاهش جمعیت، فقر، تضاد اجتماعی و بالا رفتن میزان مسایل بهداشتی، زیست محیطی و... از عواقب آن شود. این ابعاد سه‌گانه طلایی اهدافی مانند بهره‌وری اقتصادی، عدالت اجتماعی و حفاظت محیطی را دنبال می‌کنند که در بستر امنیت حاصل می‌شود.

برای اندازه‌گیری زیست‌پذیری شهرهای جهان که نهایتاً به انتخاب شهرها به منظور سرمایه‌گذاری شرکت‌های بین‌المللی می‌انجامد، سازمان‌هایی ایجاد شده‌اند که زیست‌پذیری شهرها را مورد ارزیابی قرار می‌دهند (www.livablecities.org). در حال حاضر دو سازمان مهم بین‌المللی، هر سال گزارش جهانی شهرهای زیست‌پذیر را منتشر می‌کنند. واحد سنجش اقتصادی اکونومیست و مؤسسه مرسر. مؤسسه اکونومیست، روش‌شناسی مشخصی تحت عنوان «رتبه‌بندی زیست‌پذیری» تدوین کرده است که بر مبنای آن شاخص «دشواری زندگی» برای هر شهر محاسبه می‌شود (فروتن و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۸). در روش‌شناسی اکونومیست حدود چهل شاخص در مورد پنج مقوله متفاوت شهری، ثبات و امنیت، مراقبت‌های بهداشتی، فرهنگ و محیطزیست، آموزش و زیرساخت به سنجش گذاشته می‌شوند و پس از ارزیابی در پنج طبقه قابل قبول، متوسط، نامناسب، کاملاً نامناسب و غیرقابل قبول رده‌بندی صورت می‌گیرد (خراسانی، ۱۳۹۱: ۵۱). شاخص جهانی زیست‌پذیری در برگیرنده نمره‌ای بین ۱ (تحمل‌ناپذیر) تا ۱۰۰ (ایده‌آل) است. این امتیازها در پنج طیف رده‌بندی می‌شوند.

جدول شماره ۲: امتیازبندی گویه‌ها بر اساس ادبیات جهانی زیست‌پذیری

وضعیت	امتیاز	توضیح
قابل قبول	۸۰ تا ۱۰۰	مشکلاتی که استانداردهای زندگی را به چالش بکشند بسیار کم است.
قابل تحمل	۷۰ تا ۸۰	زندگی روزانه خوب است، اما برخی از جنبه‌های زندگی با مشکلات مواجه است.
متوسط	۶۰ تا ۷۰	عوامل منفی در زندگی روزانه تأثیر می‌گذارند.
نامطلوب	۵۰ تا ۶۰	زیست‌پذیری به طور قابل ملاحظه‌ای محدود است.
غیرقابل قبول	۵۰ به پایین	بسیاری از جنبه‌های زندگی به شدت محدود شده است.

منبع: (Economist Intelligence Unit, 2016: 3-4).

شاخص ثبات و امنیت در رتبه‌بندی اکونومیست مؤلفه‌هایی را در برمی‌گیرد که شامل نرخ جرایم غیرخشن، نرخ جرائم خشن، تهدید زور، تهدید درگیری‌های نظامی و تهدید ناآرامی‌های مدنی است (conomist Intelligence Unit, 2016: 3-5). در سال ۲۰۱۶، شهرهای ملبورن، وین، ونکوور، تورنتو، آدلاید، کالگری، سیدنی و هلسینکی، زیست‌پذیرترین شهرهای جهانی از دید اکونومیست بودند. گذشته از اکونومیست، مؤسسه مرسر نیز در ده طبقه‌بندی اصلی، ۳۹ معیار را به عنوان شاخص شهرهای زیست‌پذیر شمرده که بلایای طبیعی، ثبات و امنیت داخلی، اجرای قانون، آزادی‌های فردی، رسانه و سانسور و سهولت ورود و خروج، از جمله شاخص‌هایی هستند که می‌توان آن را در حوزه امنیت قلمداد کرد (جعفری، ۱۳۹۲: ۴۳). دانشگاه وست منیستر^۱ انگلستان نیز در سال ۱۹۹۸، پایین بودن جرایم و احساس وقوع جرم و به طور کلی امنیت را نخستین عامل در زیست‌پذیری شهری معرفی کرد (گلگار، ۱۳۸۶: ۵۴). به نوشته پترهال جغرافیدان آمریکایی (Hall, 1990: 12)، افزایش جرم و جنایت و سایر ناهنجاری‌های اجتماعی در شهر، دستیابی به توسعه پایدار شهری را نامقدور می‌سازد و کابوس شهر را به جای شهر سالم و پایدار به وجود می‌آورد (ساسان‌پور، ۱۳۸۹: ۹۲).

تجارب کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد که زیست‌پذیری باید ابتدا با نیازها و خدمات اساسی که موجب بقای روانی فرد می‌شوند، سنجیده شود. امنیت شخصی و عمومی مانند اطمینان از امنیت داشته‌های مادی، آسیب‌پذیری و نابرابری‌های اجتماعی از آن جمله هستند (Evans, 2002). شاخص زیست‌پذیری به شهروندان، سیاست‌گذاران و مجریان این کمک را می‌کند که بتوانند میزان پیشرفت جامعه را در بهبود شاخص‌های اجتماعی نشان دهند (Larice, 2005: 5). البته این نکته را نباید از نظر دور داشت که هیچ ساختمان یا فضایی نمی‌تواند نیاز همه افراد را به طور کامل برآورده سازد و دامنه وسیع فرصت‌ها برای تعامل و کنش با یک محیط می‌تواند آن را برای تأسیس نیازهای مردمی که از آن استفاده می‌کنند مناسب‌تر سازد و بنابراین توانایی محیط را برای رویارویی با نیازهای مختلف افزایش دهد (حاجی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۴۴-۱۲۹). نکته‌ای که باید درباره زیست‌پذیری در نظر گرفته شود، کاربرد شاخص‌های منفرد و یا ترکیبی است. بهره گرفتن از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی بدون در نظر گرفتن پیوند بین آن‌ها موجب نگرش تک بُعدی به جهان می‌شود که در طی تاریخ موجب شکل‌گیری مشکلات عمیقی گردیده

1 University of Westminster

است. مثلاً توسعه اقتصادی عمدتاً به عنوان یک اتفاق مثبت در نظر گرفته شده است، در حالی که این امر موجب افزایش استفاده از اتومبیل، افزایش مصرف منابع و آلودگی هرچه بیشتر محیطی می‌گردد. در صورتی که نگرش‌ها به محیط‌زیست دارای همان اهمیتی باید باشد که در نگرش به اقتصاد وجود دارد (National research council, 2002: 36).

امنیت در مدل‌ها و رویکردهای زیست‌پذیری شهری

تاکنون مطالعات متعددی در سراسر جهان در زمینه زیست‌پذیری انجام گرفته است. اما مطالعه‌ای که اختصاصاً بر روی نقش امنیت در زیست‌پذیری شهری پرداخته باشد، کمتر مشاهده شد. چارلز لاندی (۲۰۰۴)، در پژوهش خود «سرزندگی شهری: منبع جدیدی از رقابت شهری»، نُه معیار مؤثر برای شناسایی یک شهر زیست‌پذیر را بر می‌شمارد که عبارتند از: تراکم مفید افراد، تنوع، دسترسی، ایمنی و امنیت، هویت و تمایز، خلاقیت، ارتباط و تشریک مساعی، ظرفیت سازمانی و رقابت. او معتقد است که امروزه شهرها دچار بحران‌های بسیاری شده‌اند که خروج از آن‌ها به سختی روی می‌دهد و تأکید می‌کند که برای داشتن شهری سالم و به دور از هیاهو باید هر نُه معیار را لحاظ کرد.

گذشته از رتبه‌بندی‌های زیست‌پذیری که اشاره شد، مدل‌هایی نیز در سطح جهانی برای سنجش زیست‌پذیری سکونتگاه‌های انسانی ارائه شده است که در این بخش به بررسی نقش و جایگاه امنیت در آن‌ها پرداخته می‌شود. در مدل وینهون که چهار نوع کیفیت زندگی را بر اساس درونی یا بیرونی بودن نسبت به انسان تشخیص می‌دهد، امنیت و امنیت اجتماعی از جمله کیفیت‌های بیرونی در شانس زندگی است (veenhoven, 2001: 4). مدل سنجش زیست‌پذیری شهرداری‌های کانادا، از چشم‌انداز عینی به کیفیت زندگی می‌پردازد. در این مدل، امنیت، جرم و جنایت، جزء ۸ شاخص اصلی قرار گرفته و بنیاد زیست‌پذیری شهری لحاظ شده است (Canadian socio-economic series, 1993: 2). همچنین موریش و بروان^۱، امن بودن مرئی و نامرئی را در شهر، شاخصی غیرقابل چشم‌پوشی به شمار آورده‌اند (بندرآباد، ۱۳۹۳). رویکرد شهر سالم، با تأسی از اکولوژی شهری، معتقد است که شهر باید امن باشد، شهر باید از حوادث طبیعی اعم از سیل، زلزله و حوادث غیرطبیعی و زیان‌های جانی و مالی در امان باشد.

در رویکردهای دیگر توسعه پایدار شهری، همچون رویکردهای شهر توانا، شهر امن، شهر دوستدار کودک و شهر سالمندان، امنیت معیار اصلی در آن نظریه‌ها دانسته شده است. برای مثال در رویکرد شهر امن، شهر امن، شهری است که شهروندان در رفاه و آسایش زیست نموده و تحقق و ظهور این شهر برنامه‌ریزی با محوریت کمال انسانی است (صارمی و همکار، ۱۳۹۰: ۱۷). امنیت تنها به حوزه اجتماعی در شهر مربوط نیست. نظریه‌هایی چون زیست‌پذیری اکولوژیک شهری، از امنیت اکولوژیکی^۱ شهر برای زیست‌پذیری نیز سخن می‌گویند. از نظر این مکتب، امنیت اکولوژیکی یعنی هوای پاکیزه، منابع آبی ایمن و قابل اطمینان، غذا، محیط‌های زندگی و کاری سالم، خدمات شهری و حمایت در برابر سوانح طبیعی است (Guattari, 2000: 6). در همین چارچوب، محیط مطلوب شهری بر محور توسعه پایدار مجتمع‌های زیستی با نگرش مشارکت‌گرایانه و ملاحظات محیطی به دست خواهد آمد.

نتیجه‌گیری

در فرایند توسعه شهری، با دگرگون شدن شهر و به تبع آن محلات شهری، دیدگاه‌های مختلفی درباره شهر در تحولی عظیم قرار گرفته است. پس از دهه‌های ۸۰ و ۹۰ میلادی، نظریات جدیدی بعد از گسترش و ترویج مفاهیم پسامدرنیسم، مانند توسعه پایدار تحت تأثیر موج جدید شهرنشینی در دنیا مطرح شد. در این موارد، عمده تمرکز به توجه مجدد به انسان و کیفیت زندگی او، خرده فرهنگ‌ها و محدودیت منابع زیست محیطی مثل زمین، برقراری عدالت درون نسلی و بین نسلی معطوف شده که شهر و برنامه‌ریزی شهری را به سوی نگرش توسعه پایدار سوق داد. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که امروزه در میان انبوه نظریات و ابعاد مختلف توسعه‌های و زیست‌پذیری شهری، امنیت همچنان از نقش و جایگاه بسیار مهمی برخوردار است. رویکردهای گوناگون و همه‌جانبه به مسایل و چالش‌های پیش روی جامعه انسانی و نیز توجه و تأکید خاص بر روی حقوق انسان و مکان، مفهوم زیست‌پذیری و توسعه پایدار شهری را از اهمیت خاصی برخوردار کرده است. هدف از نگرش توسعه پایدار و زیست‌پذیری شهری، دستیابی به رفاه عمومی، امنیت جمعی و زیست‌پذیری بی‌دغدغه است. برداشت‌های مشترک از امنیت در نظریه‌های زیست‌پذیری، زمینه‌ساز تکامل و رهیافت الگوی نوینی است که جوابگوی زندگی با محدودیت‌های موجود در زمین و

ارتقای کیفیت زندگی بشر با توجه به قدرت تحمل سامانه‌های پشتیبان زیستی است. لذا در همه نظریه‌ها، امنیت پشتیبان توسعه پایدار و زیست‌پذیری شهری بوده و مستقیماً بر ابعاد کالبدی، اجتماعی-اقتصادی و زیست‌محیطی زندگی مردم تأثیر می‌گذارد. امنیت پیش‌نیاز زیست‌پذیری شهری و آن در برگیرنده مجموعه‌ای از ویژگی‌های اکتسابی و شرایط محیطی است که شهر را به مکانی مطلوب، مناسب و جذاب برای زندگی، کار و بازدید همه شهروندان تبدیل می‌کند. با توجه به تعاریف و شاخص‌های گوناگونی که از شهر زیست‌پذیر به دست آمد، می‌توان گفت تاکنون اجماع نظری درباره یک تعریف واحد ارائه نشده است. اما می‌توان گفت شاخص امنیت تقریباً در همه این نظریات، نقطه اشتراک و پیوند میان آن‌ها است.

کتابنامه

- بردی آنامراد نژاد، رحیم (۱۳۹۵). «تحلیلی بر برنامه‌ریزی فضایی و الگوی توسعه شهرنشینی در ایران»، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۷، شماره ۲۶، صص ۹۳-۱۱۲.
- بندرآباد، علیرضا (۱۳۹۳). «ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی با تأکید بر اصول شهر زیست‌پذیر»، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۵، شماره ۱۶.
- جعفری اسدآبادی، حمزه (۱۳۹۳). «قابلیت زیست‌پذیری شهرها در راستای توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: کلانشهر تهران)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه خوارزمی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری.
- حاجی‌نژاد، علی، مجتبی رفیعیان و حسین زمانی (۱۳۹۰). «بررسی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر میزان رضایت‌مندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی (مطالعه موردی: مقایسه بافت قدیم و جدید شهر شیراز)»، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۳، پیاپی ۴۳، صص ۱۴۴-۱۲۹.
- خراسانی، محمدمبین (۱۳۹۱). «تیین زیست‌پذیری روستاهای پیرامون شهری با رویکرد کیفیت زندگی؛ مطالعه موردی شهرستان ورامین، رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، تهران: دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا.
- دهاقانی مشهدی‌زاده، ناصر (۱۳۷۳). «تحلیلی از ویژگی‌های برنامه‌ریزی شهری در ایران، تهران: دانشگاه علم و صنعت.
- رهنمایی، محمدتقی و سیدموسی پورموسوی (۱۳۸۵). «بررسی ناپایداری‌های امنیتی کلانشهر تهران بر اساس شاخص‌های توسعه پایدار شهری»، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۷، صص ۱۹۳-۱۷۷.
- ساسان‌پور، فرزانه و همکاران (۱۳۹۳). «قابلیت زیست‌پذیری شهرها در راستای توسعه پایدار (مطالعه موردی: کلانشهر تهران)»، فصلنامه انجمن جغرافیای ایران، دوره جدید، سال دوازدهم، شماره ۴۲.
- صارمی، حمیدرضا و مسعود صارمی (۱۳۹۰). «بررسی و تحلیل عوامل مؤثر در تجلی شهر امن از دیدگاه اسلام»، مجله مدیریت شهری و روستایی، دوره ۹، شماره ۲۷، صص ۱۸-۷.
- فروتن، منوچهر، مریم صنعتگر کاخکی و محمدکاظم رضایی (۱۳۹۲). «روش‌های ارزیابی سرزندگی محیطی در مجتمع‌های تجاری و مراکز خرید»، مطالعات محیطی هفت حصار، دوره ۲، شماره ۶، صص ۷۶-۶۵.
- گلگار، کورش (۱۳۸۶). «مفهوم کیفیت سرزندگی در طراحی شهری، مجله صفا، سال ۱۶، شماره ۴۴.
- مویر، ریچارد (۱۳۷۹). «درآمدی نو بر جغرافیای سیاسی، ترجمه دره میرحیدر و سیدحیجی صفوی، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.

- Abdul Aziz, Noraziah (2007). Linking Urban Form to A Livable City, Malaysian Journal of Environmental Management 8 (2007): 101 -108.
- Bodo, Tombari (2019). Rapid Urbanization: Theories, Causes, Consequences and Coping Strategies, Annals of Geographical Studies, Volume 2, Issue 3, PP 32-45.
- Crowe, T. (2000). Crime Prevention through Environmental Design: Applications of Architectural Design and Space Management Concepts. Butterworth. Oxford: Heinemann.
- Douglass, M., et al. (2004). The livability of mega-urban regions in Southeast Asia - Bangkok, Ho Chi Minh City, Jakarta and Manila compared. International Conference on the Growth Dynamics of Mega- Urban Regions in East and Southeast Asia, 24 - 25 June 2004, Singapore.
- Economist Intelligence Unit (2016). A Summary of the Livability Ranking and Overview, EIU
- Evans, Peter (2002). Livable Cities? Urban Struggles for Livelihood and Sustainability, UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS.
- Guattari, Felix (2000). The three Ecologies, London and New York: Trans.
- Hankins, Katherine B. (2009). The Disappearance of the State from “Livable” Urban Spaces, Antipode Vol. 41 No. 5 2009 ISSN 0066 -4812, pp 845 –866
- Jusoh, Hamzah and Azmizam Abdul Rashid (2008). Efficiency in Urban Governance towards sustainability and competitiveness of city: A Case Study of Kuala Lumpur, World Academy of Science, Engineering and Technology, International Journal of Social, Education, Economics and Management Engineering Vol. 2 (4), Pages 443- 456. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.193.5844&rep=rep1&type=pdf>.
- Larice, M. Z. (2005). Great neighborhoods: the livability and morphology high density neighborhoods in urban North America, PHD.
- Lynch, K. (1961). Image of the city, Cambridge ma: mit press Lynch, K (1981), Goog city form, Cambridge ma: mit press
- Lyndhurst, Brook (2010). Livability & sustainable development: Bad habits & hard choices, 2004, Final Report for the UK Office of the Deputy Prime Minister, London, viewed 15 September.
- Okulicz Kozaryn, Adam (2012). Income and Well-being across European Provinces, Social Indicators Research.
- Veenhoven, R. (2001). Quality of life and Happiness, https://www.researchgate.net/publication/241861429_Quality-of-Life_and_Happiness_not_quite_the_same
- www.livablecities.org
- www.Economist.com
- <http://www.mercer.com/qualityofliving#city-rating-tables>.